

DONACIJA SILVANE SEISSEL GRADU ZAGREBU

MR. MARIJAN SUSOVSKI

Galerije grada Zagreba su još 1987. godine preuzele od gospođe Silvane Seissel, supruge pokojnog arhitekta, urbanista i umjetnika Josipa Seissela (Krapina, 1904. - Zagreb, 1987.) poznatog i pod pseudinom Jo Klek ostavštinu slika, pojedinačnih crteža, blokova crteža, tempera, kolaža, pastela i plakata. Radovi su bili preuzeti na njegovu izrazitu želju da budu čuvani u Galeriji suvremene umjetnosti, u kojoj su se već nalazila sljedeća djela: *Autoportret, 1918.*; *Ex libris Plavšić, 1922.*; *Pafama, 1922.*; *Vinotočje, 1924.*; *Balkanac mimo, 1922.*, i *Kokot na krovu, 1922.*¹ Ovoj kolekciji su 27. travnja 1992. godine dodani i njegovi arhitektonski i urbanistički i pisani radovi, te je između Galerija grada Zagreba i gospođe Silvane Seissel 15. lipnja 1992. sklopljen darovni ugovor. Tim je ugovorom najprije darovano 824 umjetnina i 65 blokova te arhitektonska ostavština, a kasnije 4. veljače 1993. darovnici je dodano još 150 djela koja su bila ranije preuzeta samo na pohranu. Donacija je u potpunosti popisana i obrađena. 974 upisana broja odnosi se na likovna djela, a arhitektonska ostavština ima 545 pojedinačnih radova. Budući da su likovni radovi popisivani po tematskim grupama te je pod jednim brojem upisano više radova, posebno u slučaju 65 blokova, od kojih svaki ima i do 50

listova, ukupan broj doniranih radova je 3199 jedinica. Međutim, kako se čudnim zakonskim okolnostima, donacija Galerijama grada Zagreba nije smatrala istodobno i donacijom gradu Zagrebu, iako su Galerije grada Zagreba gradska ustanova i osnivač im je grad Zagreb, gospođa Silvana Seissel nije stekla pravo na mjesečnu odštetu kao i oni donatori koji su darovali umjetnine direktno gradu Zagrebu. Kako bi joj se ona mogla osigurati, morala je sklopiti s Gradskim poglavarstvom Zagreba novi darovni ugovor, koji je prihvaćen na njegovoj 6. sjednici 17. kolovoza 1993. godine. Gradsko poglavarstvo je tek tada dodijelilo Donaciju Seissel Galerijama grada Zagreba na "trajno čuvanje, održavanje i prezentiranje".

Tako je, kuriozno, ostavština Josipa Seissela dva puta darovana Galerijama grada Zagreba. Jednom posredno temeljom želje umjetnika, a drugi put odlukom gradske administracije, koja je ipak poštovala njegovu želju koja je bila istodobno i želja gospođe Silvane Seissel te stoga ostavština nosi naziv Donacija Silvane Seissel.

Nekoliko je važnih razloga zašto je ova ostavština pohranjena u Galerijama grada Zagreba. Galerije grada Zagreba imaju Odjel donacija za prikupljanje ostavština i donacija koje su relevantne za ostali fundus Galerija grada Zagreba, odnosno popunjuju ga novim djelima i dokumentacijom. Brojna djela iz nekoliko Seisselovih razdoblja su izgubljena no ovaj dio je, sada, srećom, ipak ovom donacijom sačuvan.² Iz najranijeg ekspresionističkog perioda, ostao je samo poznati "šileo-

vski" akvarel *Autoprtret* iz 1918. godine, otkupljen za Galeriju još prije, a donacijom su sada dobivena dva akvarela *Arboretum dvorca Opeka i Radnički stan*, oba iz 1922., koji pripadaju istom ekspresionističkom periodu.³ Galerija su-

se dobivenim Seisselovim djelima i dokumentacijom nadopunjuju saznanja o njegovim radovima i djelovanju u razdoblju konstruktivizma (ili zenitističkog perioda) koje Galerija već ima, ili donose nove informacije o tom razdoblju. To je vrlo

Silvana i Josip Seissel u Opatiji 1974. godine

vremene umjetnosti prikuplja djela autora svih avangardnih pojava u hrvatskoj umjetnosti od početka stoljeća, a koliko joj to prilike pruže i inozemnih, posebno ona konstruktivističkog usmjerenja. Stoga

važno jer je veći dio konstruktivističkih radova ostao u ostavštini Micić u Narodnome muzeju u Beogradu ili je izgubljen. Neka dokumentacija na nov način u drukčijem svjetlu objašnjava njegov od-

nos prema Miciću i zenitzizmu, odnosno časopisu "Zeniti", koji je izlazio u Zagrebu od 1921. do 1924., kojem je urednik bio kontroverzni Ljubomir Micić, a za koji je, sve do prekida veza s Micićem, radio grafičku opremu, slike (kolaže) i zaštitni znak a potpisivao ih pseudonimom Jo Klek.⁴ Također, dokumentacija otvara mogućnost nove interpretacije umjetničkog angažmana, i to dadaističkog, Seissela i grupe njegovih prijatelja (Megljar, Herjanić, Pilar, D. Plavšić, ml., Somborski, Šen) prije nego su načinili tzv. "zenitističku predstavu" i općenito rasvjetljava ulogu dadaizma u Seisselovu radu. Naime, sigurno je da je upravo njegov interes za dadizam, koji je prethodio konstruktivizmu, bio osnova na koju se nadovezao kada je počeo svoj nadrealistički period. Analiza upravo toga najranijeg razdoblja može pridonijeti rasvjetljavanju još nedovoljno poznatih stranica avangardnih zbivanja u hrvatskoj umjetnosti s početka stoljeća, kao i na novi način rasvijetliti pojam zenitzizma i ulogu Seissela u njemu.

Seissel je u ovom konstruktivističkom periodu stvorio znamenitu *Pafamu*, 1922., koja je remek djelo našega konstruktivizma i prva apstraktna slika u ovom dijelu Europe. Časopis "Zenit" bio je "Međunarodni časopis za novu umjetnost" i objavljivao je radove Archipenka, Roberta Delaunayja, Sonie Delaunay, Vasilija Kandinskog, El Lissitzkog, Maljeviča, Moholy-Nagya i drugih konstruktivista, no iz tadašnje jugoslavenske sredine po svojoj visokoj kvaliteti jedino su djela

hrvatskog umjetnika Jo Kleka mogla biti dio tog internacionalnoga konstruktivističkoga kruga.

Nakon prekida veza s Ljubomirom Micićem i zenitzizmom, Seissel se više ne koristi imenom Jo Klek i nadalje se pojavljuje samo kao Josip Seissel. Poslije 1924. nastupa njegovo novo razdoblje. Studira arhitekturu od 1925. do 1929., veoma angažirano bavi se arhitekturom i urbanizmom, ali slikarstvo nije napustio, sve više ga zanima nadrealizam i ostaje zaoкупljen njime do kraja života.

Seissel je malo izlagao. Prve izložbe imao je sa zenitistima (pod pseudonimom Jo Klek) u Zenit Međunarodnoj galeriji nove umjetnosti u Zagrebu 1922.; sudjeluje na Prvoj zenitovoj međunarodnoj izložbi nove umjetnosti u Beogradu, 1924.; Prima exhibitie internatinala contemporanul u Bukureštu, 1924., i na Izložbi revolucionarne umjetnosti Zapada u Moskvi 1926.

Nadrealistička i ostala djela radio je samozatajno i nije ih javno pokazivao. Godine 1972. Igor Zidić je izložio nekoliko nadrealističkih radova na izložbi "Nadrealizam i hrvatska likovna umjetnost" i na izložbi "Erotika u hrvatskom slikarstvu", 1977.; Vladimir Maleković na izložbi "Kubizam i hrvatsko slikarstvo", 1981.,⁵ sve održane u Umjetničkom paviljonu; nadalje, na izložbi Želimira Košćevića "Tendencije avangardi", 1983., u Galeriji suvremene umjetnosti, te velikoj izložbi "Zenit i avangarda 20-ih godina", također pokazane i u Galeriji suvremene umjetnosti 1983. godine. Izlagao je i na putujućoj izložbi "Jugoslavenski konstruktivizam" u

Nizozemskoj, SR Njemačkoj, te na izložbi "Zenit i njegov krug 1921.-1926." u Poljskoj i Mađarskoj.

Najveću samostalnu izložbu priredila mu je dr. Vera Horvat-Pintarić u Galeriji Nova 1978. godine, koja je prva sustavnije objasnila vrijednost i značenje njegove umjetnosti te konstruktivističke i nadrealističke postupke kojima se koristio u svom radu.⁶ Od tada njegovo djelo počinje zauzimati važnije mjesto u hrvatskoj likovnoj umjetnosti. Godine 1987. objavljena je i monografija koju je napisao Vladimir Bužančić (o arhitektonskom i urbanističkom radu pisali su Branko Vasiljević i Miroslav Kolenz). Konačnu valorizaciju i prihvaćanje u međunarodni kontekst dobio je kada su mu *Pafama*, *Vinotočje* i *Balkanac mirno* uvršteni u veliku međunarodnu izložbu "Europa. Europa". "Stoljeće avangarde u Srednjoj i Istočnoj Europi", održanoj ljeti 1994. godine u Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland u Bonnu, gdje su mu radovi bili izloženi u

sekciji Svijet konstruktivizma zajedno s radovima El Lissitzkog, Mohly-Nagya, Pevsnera, Gaboa, Maljeviča i drugih ranih konstruktivista, a nadrealističke radovi *Pastica na opasnoj aveniji St. Germain*, *Usta-šiti Ura-dim*, *Po-pjednik I po-drug* i *Leda truba limena* u sekciji nadrealizma zajedno s drugim poznatim nadrealistima Srednje i Istočne Europe kao što je Toayen.⁷

Najznačajniji dio donacije odnosi se, dakle, na nadrealističko razdoblje započeto nakon boravka u Parizu 1936./1937./1939. godine. Nadrealizmom se, vjerojatno, već počeo baviti već 1935. godine, ali izuzev crteža tušem *Konji u oblacima*, 1935. ostali radovi, ako su postojali, izgubljeni su. Od 1935. do 1939. sačuvana su dva autoportreta, brojni akvareli i crteži Silvine Seissel (studije), pejzaži Lumbarde, cr-

teži olovkom ili vedute u temperi Pariza i Amsterdama te niz skica olovkom vrtova Pariza. Osim nadrealističkih radova donacija sadržava velik broj apstraktnih radova u pastelu, akvarelu, temperi i kolažu. Manji dio je rađen na

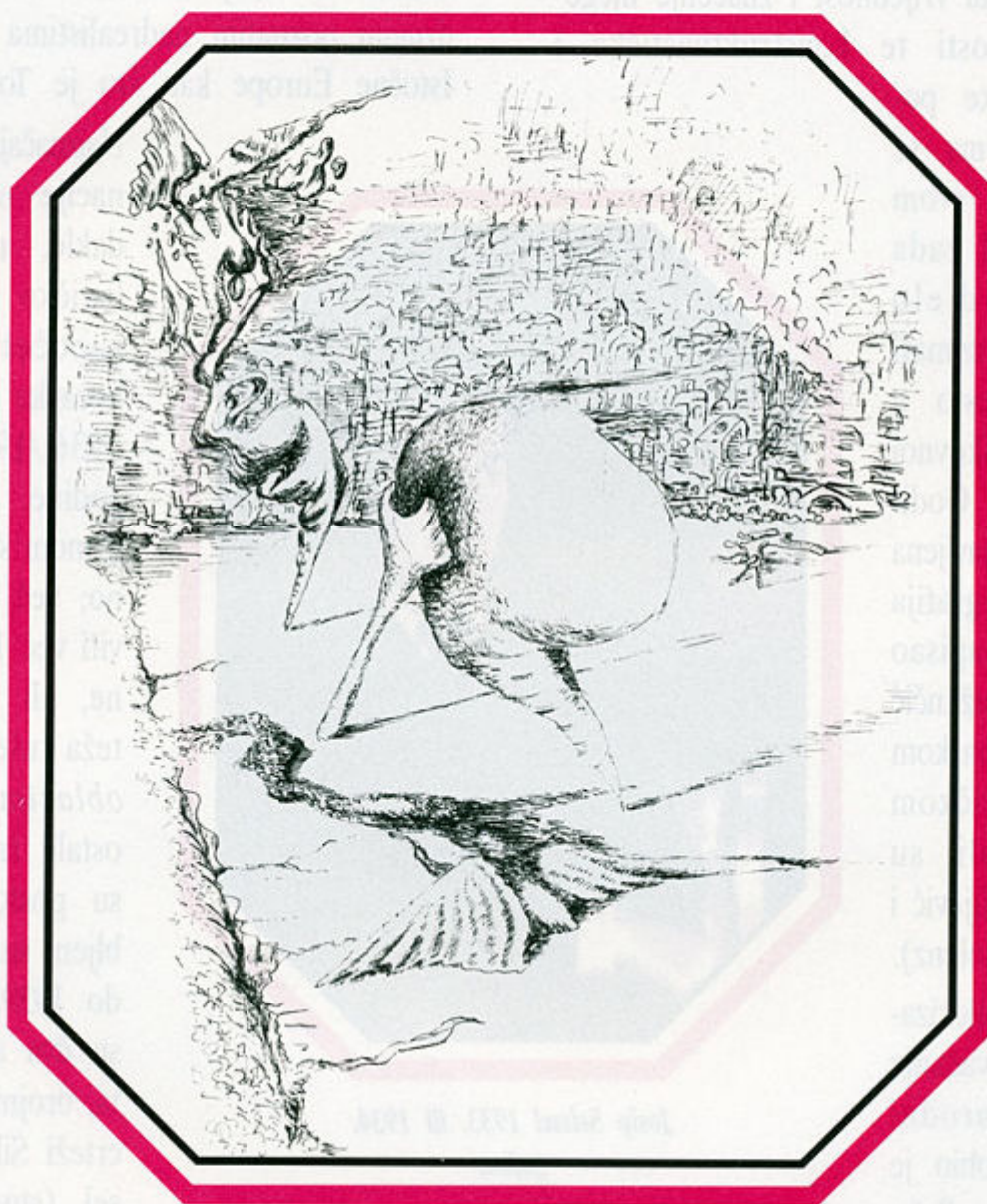

Josip Seissel 1933. ili 1934. godine

konstruktivističkoj osnovi, dok je veći dio asocijativna lirska apstrakcija pod nazivima *Vrtovi mora* i *Podvodni pejzaži*. No najbitniji je nadrealistički period, koji, iako započeo 1939., petnaest godina nakon Bretonova nadrealističkog Manifesta, pre-

kojem ga vrlo temeljito proučava i u kojem je nastalo nekoliko kapitalnih serija radova.⁸

Dakle, prema poznatim i sačuvanim djelima, godina 1939. je prijelomna i bitna

Josip Seissel "Mora I" 1941.god. , tuš/papir

dstavlja veoma značajan opus za hrvatsku umjetnost jer po tipu radova mijenja dosadašnju sliku o hrvatskom nadrealizmu. Razdoblje 1939. - 1947. bilo je čini se isključivo posvećeno nadrealizmu, u

za njegov potpuni ulazak u nadrealizam, kada u Parizu počinje raditi na seriji (mapi od 20 radova) *3C i tričarije*, čiji će zadnji komad nastati 1957. godine. Te godine je načinio 13 akvarela *3C I*

tričarija kao što su *Na Opasnoj aleji St. Germain*, *Poplava ribarit*, *Povodim* itd. U donaciji su sačuvane i dvije skice za *Poludjevicu* (1938./39.?) iz koje se cijela serija i razvila. Ostale 3C i tričarije nastaju postupno kasnije. Godine 1958. načinio je i tekstove za svaku od Trica (u obliku stihova).⁹

Godine 1940. načinio je dva *Automatska crteža* u laviranom tušu, a 1942. načinio ih petnaestak uglavnom tintom. Automatski crteži i tempere iz 1940. pokazuju osnovni postupak nastanka ove vrste radova - automatsko kretanje ruke po papiru u vijugavim, kružnim ili spiralnim potezima tako da korišteni materijal (tempera, olovka, tuš itd.) stvara mrežu isprepletenih, najčešće zatvorenih organskih formi. Mali Automatski crteži u kojima se prepoznaju neki organski oblici, poput ostataka kostiju ili granja, ubrzo su elaborirani u veće čudesne puste pejzaže s isto tako neobičnim nadrealnim oblicima (*Pejzaž prema automatskom crtežu*, 1942.). Godine 1941. nastaju crteži tušem *Krpe zaboravljeni gradovi*, *Košmar - crni znak i Mora* (serija od četiri crteža tušem). U *Automatskim crtežima* možda još ne u potpunosti određeni oblici granja ili kostiju u ovim radovima u potpunosti sačinjavaju sliku jasne nadrealističke kompoziciji. Neki od oblika nalik uskovitlanoj magmi izdižu se dramatično od tla i pretvaraju u plazmatičku i eteričnu materiju (*Kolo*, *Košmar-crni znak*). Godine 1943. radi seriju *U vrijeme zlo*. Bilo je to vrijeme rata, vrijeme tragičnih ljudskih sudbina i smrti, vrijeme kušnji ljudskih psihičkih i

fizičkih svojstava kojih je Seissel sam i te kako osjetio¹⁰

Godine 1945. radi u Šibeniku niz malih studija tintom šibenske arhitekture, crkvenih interijera i ruševina, a nacrtao je i deset isto tako malih crteža tintom koje je nazvao *Zamotani pejzaži*, na kojima su predmeti i raslinje zamotani u tkaninu. Godine 1947. radi tušem seriju od 26 slova - inicijala. I ovdje se koristi tkaninom za stvaranje nadrealne situacije. Slova su prekrivana njome ili/i na neki način u nju umatana. Ova serija ima posebnu važnost jer je potpuno inovativna, naime, to su do sada jedini poznati zamotani pejzaži nastali prije Christovih upakiranih pejzaža, objekta, predmeta.

Od godine 1947. do 1957/58. nastali su (ili ostali sačuvani) realistički motivi naselja, pejzaža i maslina u crnoj kredi, tušu, ugljenu, retlu, akvarelu, flomasteru i pastelu, za ljetovanja u Brelima, Mošćenici, Novigradu, Cavtatu, Šipanu, na Ugljanu, u Koločepu i Starom Baru. Godine 1957. Seissela napušta interes za realističke nadmorske pejzaže. Počinje period apstraktnih *Podmorskih pejzaža i Vrtova mora*, koji traje do 1969. godine. Ovaj period je najmanje proučen.

Godine 1969./70. radi seriju crteža na temu nogu i korijenja. Sljedećih 17 godina nastaje niz pojedinačnih radova, radova u serijama ili studije u blokovima različitih tema i ideja kao što su: pojave, balustrade, maske, grane, brade, usta, čempresi, prikaze, priviđenja, ograde, puževi, ruine, školjke, ključevi, ključanice, škare, ribe itd. U ovim radovima moguće

je vrlo dobro pratiti njegov nadrealistički, snovima, imaginarnom i enigmatskom okrenut svijet u kojemu potpuno originalno koristi nadrealistički repertoar simbola. Potrebno je naglasiti da Seissel, iako se služio nadrealističkom simbolikom, poetikom te primjenjivao nadrealističku tehniku komponiranja slike, koju je moguće ustanoviti, na primjer, i kod Dalija, Massona i Magritta, nikada nije kopirao ili imitirao ni jednog od njih, niti nekoga drugog poznatog nadrealista.

Josip Seissel bio je i profesor na Tehničkom fakultetu, zatim Arhitektonsko-građevinskom-geodetskom i naposljetku na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bio je profesor iz područja urbanizma na Katedri za urbanizam i projektant i projektant-urbanist u Zavodu za urbanizam. Ostavština Josipa Seissela kao profesora i diplomiranog inženjera arhitekture potječe iz razdoblja od 1930. do 1985. godine. Ona se sastoji od arhitektonskih, urbanističkih i pisanih radova. Te je radove, prije nego su s ostalom njegovom slikarskom ostavštinom dospjeli u Galerije grada Zagreba, gospođa Silvana Seissel predala prvo dipl. ing. arh. Miroslavu Kollenzu, koji je zajedno sa dipl. ing. arh. Nenadom Lipovcem i dipl. ing. arh. Dubravkom Boltar-Landau sastavio popis radova i složio u role, mape, fascikle ili albume raspoređene u devet tematskih područja: Parkovi Groblja, Memorijalna područja i spomen-parkovi, Vile, Zakladni blok u Zagrebu, Gradovi, Sveučilišni grad i Sveučilišni trg u Zagrebu, zatim pod razno i ostalo.

Svaka rola ima na sebi broj iz popisa radova koji označava područje kojem pripada i broj role. Svaka karta u roli je obilježena brojem koji označava područje, broj role i broj karte.

Ovaj materijal važan je za proučavanje Seisselova arhitektonskog i urbanističkog rada jer je radio na brojnim projektima i sudjelovao na nizu važnih natječajima. Tako je u donaciji i projekt regulacije Zakladnog bloka u Zagrebu koji je radio s Josipom Pičmanom. Tu je dokumentacija o natječaju za uređenje Maksimira; dokumentacija o groblju Miroševac; Spomen park Dotršćina, Spomenik pobjedi u Kamenskom, koji je radio s Vojinom Bakićem; studije, presjeci i fasade objekata Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zagrebu, koji je radio u sastavu "radne grupe Zagreb" s Wiessmanom, Pičmanom, Antolićem, Zvonkom Kavurićem, Hećimovićem i Todorovićem 1935. godine. Pod oznakom "razno" zanimljivi su tušem i olovkom izrađeni zapadna fasada, presjek, interijer i pogled na tadašnji Jugoslavenski paviljon u Parizu, izgrađen 1937. za Svjetsku izložbu, za koji je dobio Grand prix i Orden legije časti francuske vlade. Njegova arhitektonsko-urbanistička dokumentacija nerazdvojni je dio Donacije Silvane Seissel i njezinom odlukom ona ostaje na jednom mjestu u Galerijama grada Zagreba, čime se omogućava lakše istraživanje kompleksnoga likovnog i arhitektonskog opusa ovoga značajnog hrvatskog likovnog umjetnika i arhitekta.¹¹

Bilješke:

¹ Ovu svoju želju isticao je u oporučnim pismima čak i prigodom svojih čestih putovanja.

² Izgubljeni su radovi u sljedećim razdobljima: razdoblje iz vremene ekspresionističkog "Autoportreta", 1918., dakle života u Krapini, prije bavljenja konstruktivizmom tzv. zenitističkog perioda; veći broj konstruktivističkih radova iz razdoblja zenitizma, koje je Ljubomir Micić vjerojatno mijenjao za radove drugih poznatih konstruktivista koji su danas dio njegove poznate kolekcije, ili su ostali na zadnjoj izložbi zenitista u Bukureštu 1924. godine; u periodu od 1924. to 1939., tijekom kojeg je studirao arhitekturu i njome se pretežno bavio, nestao je, čini se, dio nadrealističkih radova i to u poplavi Zagreba 1964. godine jer su bili pohranjeni u podrumu njegova stana u današnjoj Aveniji Vukovar 35a; dio materijala je nestao i s tavana Obrtne škole, kojoj je bio direktor 1939./1940. Dosta je radova osobno uništio ne vjerujući u njihovu vrijednost. Izgubljeni su, za sada, radovi u vlasništvu obitelji Miloša Somborskog. Radovi u privatnom vlasništvu još nisu poznati.

³ Svoje školske raspuste često je provodio u dvorcu Opeka familije Bombelles u Vinici, blizu Varaždina, gdje je načinio niz, za sada još nepoznatih radova, osim akvarela "Arboretum dvorca Opeka".

⁴ U jednom od pisama Miodragu B. Protiću, direktoru Muzeju savremene umetnosti u Beogradu, ljutito piše i da je Micić često falsificirao njegove potpise i da se on nikada nije potpisivao ćirilicom, posebno ne kao Josif Seissel.

⁵ Igor Zidić u katalogu izložbe ističe da "cijelo to razdoblje (misli se na razdoblje do 1950.) zaključuju Josip Seissel i Antun Motika. Seissel, poznat arhitekt i nepoznat nadrealist, naslikat će u Parizu, 1939. prve listove svoje pjesmo-slikovne mape 'ŽC i tričarije' u kojoj se, gotovo simultano s pojavljivanjem Ristićeve 'Turpitude', što je definirana kao 'žparanojačko-didaktička rapsodija' - javlja prvi put u hrvatskom slikarstvu dalijevska, akcelerativna, paranojačko-kritička imaginacija, a prvi put, u sklopu hrvatskog nadrealizma, simbolizam sublimiranog erosa." Vladimir Maleković u svojoj periodizaciji kubizma u hrvatskoj svrstava Josipa Seissela u II. period 1919.-1934., gdje između ostalih morfoloških skupina uspostavlja posebno čisti konstruktivizam zenitističkog perioda Josipa Seissela 1922.-1924.

⁶ Vera Horvat-Pintarić, Josip Seissel. Galerija Nova. Zagreb, 1978. godine.

⁷ Tekst u katalogu izložbe pod nazivom "Josip Seissel (Jo Klek) i zenitizam" napisao je Marijan Susovski.

⁸ Seissel je pratio zbivanja u nadrealizmu. Čitao je časopis "Minotaure", "Révolution surréaliste" i druge publikacije, te događaje oko Bretona, upoznao nadrealističke postupke "détournementa", izokretanja riječi, premještanja, davanja novog značenja koje mu omogućuje da riječ oslikovi.

⁹ Godine 1939. počeo je seriju tempera "3C i tričarije" i tada je nastao njezin najveći dio. Serija je započeta radom "Polu-djevica", koja nije u donaciji nego u vlasništvu njegove unuke Maje Plavšić. Dr. Vera Horvat-Pintarić u svom katalogu iz Galerije Nova navodi kako je došlo do tog rada i naslova: "Ideju o stvaranju Trica i tričarija nalazi na ulici: za vrijeme šetnje pred kavanom Dome, nećakinja, mala djevojčica, pita ga tko su te gospode u kavani, a Seissel, zatečen pitanjem, odgovara: 'Nisu to ni djevojčice ni djevojke nego poludjevice'. Tako je nastala prva slika, Polu-djevice, a Seissel je, kako sam kaže, otkrio ključ za podsvijest."

¹⁰ U katalogu Galerije Nova, 1978. dr. Vera Horvat-Pintarić navodi da "crteži iz tog razdoblja nastali su, kako sam autor kaže, kao brze, neposredne bilješke, pisani žpopt pisama prijatelju". Tjeskoba, strepnja, strah i móra, življenja u snu i stvarnosti, ishodište je te crne, nadrealne figuralike."

¹¹ Josip Seissel je rođen u Krapini 1904. Nakon završene gimnazije u Beogradu, jer je izbačen iz gimnazije u Zagrebu zbog dadaističko/futurističke predstave, i razdoblja bavljenja konstruktivizmom 1921.-1925., počinje studirati arhitekturu. Godine 1929. diplomirao je arhitekturu na Tehničkom fakultetu u Zagrebu kod prof. Huga Ehrlicha. Od 1929. do 1935. suraduje s Josipom Pičmanom na arhitektonskim natjecanjima. Godine 1932. s grupom arhitekata "Radna grupa Zagreb" izlagao na IV. izložbi "Zemlje". Iduće, 1933. s istom grupom sudjeluje na izvedbu jugoslavenskog paviljona za Svjetsku izložbu u Parizu. Od 1939. do 1940. preuzeo je upravu Državne obrtne škole u Zagrebu. Godine 1947. prelazi na Arhitektonski fakultet u Zagrebu; 1950. izabran je za člana JAZU; 1958. postaje redovni profesor na Arhitektonskom fakultetu. Godine 1971. dobio je nagradu "Vladimir Nazor" za životno djelo. Ponovno počinje izlagati 1972. godine na izložbama hrvatskoga konstruktivizma i nadrealizma; 1978. imao samostalnu izložbu u Galeriji Nova. Umire 1978. godine u Zagrebu.